

מבוא

במהלך שנות המנדט הבריטי 1920-1948, ובעיקר בראשית שנות ה-40 בתקופת מלחמת העולם השנייה, הצבא הבריטי אפשר גיוס יהודים לשורותיו מתוך הישוב היהודי בארץ ישראל. גיוס זה נועד לעזור לבריטים בעיקר באיום מול הצבא הגרמני שהתקדם במהירות בצפון אפריקה לעבר ארץ ישראל. אולם בסיום מלחמת העולם השנייה הפסיק הצבא הבריטי את גיוס החיילים היהודים ולמעשה הישוב היהודי נכנס לתקופת עימות אלימה מול הצבא הבריטי - שהחלה למעשה עוד קודם לכן בעצימות נמוכה באמצעות המחתרות היהודיות - האצ"ל והלח"י (Gelber, 1987, pp. 74-75).

במהלך הגיוס לצבא, הועלו דרישות כי גם נשים יהודיות יוכלו לקחת חלק במאמץ המלחמתי, אך תהליך זה היה רווי קונפליקטים. הדילמה הראשונה הייתה האם בכלל על תושבים יהודים לעזור למנדט הבריטי שמעכב ומונע את הגשמת השאיפה הלאומית של היהודים; דילמה שנייה בנושא הגיוס הייתה האם בכלל ניתן לגייס נשים לצבא וזאת בעיקר מפאת עמדות פטריארכליות לפיהן נשים הן אלו שזקוקות להגנה. בסופו של יום בראשית שנות ה-40 התגייסו לפחות 4,000 נשים יהודיות לצבא הבריטי, אך הטענה השגורה היא כי כל הנשים שירתו בתפקידי עזר בלבד (שילה, 2013, ע' 150).

למרות כי נשים רבות כן רצו לקחת חלק בתפקידי לחימה כחלק מהרצון לשפר את מעמדן המגדרי והן לעזור במאמץ הלאומי, עדיין השירות בצבא הבריטי היה מוגבל לשלושה מסלולים מרכזיים: חיל עזר הנשים שכלל בין היתר לוגיסטיקה, מזכירות, נהגות ורפואה; עבודה במשק חקלאי; וסיוע תעשייתי לצרכי המלחמה. בשלב מאוחר יותר נפתחו תפקידים נוספים כמו תחומי הצילום האווירי, קשר, ובבתי מלאכה למטוסים. חלק מהנשים אף הועברו לאזורי הקרבות כמו במצרים ואיטליה, אך אף אחת מהנשים לא לקחה חלק פעיל בלחימה, וככל הידוע אף אישה לא נהרגה בלחימה בעודה בצבא הבריטי (חזן, 2015, עמ' 227, 232-233).

שאלת המחקר: מה הייתה תרומתן והשפעתן של נשים יהודיות בארץ ישראליות בצבא הבריטי בתקופת מלחמת העולם השנייה?

מטרת המחקר היא לבחון את תרומתן והשפעתן של הנשים היהודיות בצבא הבריטי בתקופת מלחמת העולם השנייה. המחקר יתמקד בתיאור הצבא הבריטי, בדילמות סביב גיוס הנשים לצבא הבריטי, בתהליכי הגיוס ובאופי שירות הנשים בצבא הבריטי בתקופת מלחמת העולם השנייה. המחקר יאפשר להציג תמונה אודות אופי ואתגרי השירות של הנשים היהודיות בצבא הבריטי. טווח המחקר יתמקד בשנים של מלחמת העולם השנייה 1940-1946 שכן רק בתקופה זו אפשר הצבא הבריטי את גיוס היהודים לצבא הבריטי, ובכלל את גיוס הנשים היהודיות לצבא. עם זאת, על מנת להבין היטב את השילוב של הנשים היהודיות בצבא הבריטי המחקר גם יציג סקירה קצרה של נוכחות הצבא הבריטי הן מראשית המנדט בשנת 1920 ועד לסיומו בשנת 1948 עם הקמת מדינת ישראל.

במסגרת המחקר אבצע שימוש במקורות אקדמיים שונים שבחנו את נוכחות הצבא הבריטי וגיוס הנשים היהודיות לשורותיו. בין המקורות הבולטים שבהם אשתמש ראוי להזכיר את מחקריו השונים של גלבר (1977, 1979, ו-1990) שהתמקדו בשילוב היהודים בצבא הבריטי באופן כללי, הדילמות שנבעו במסגרת שיתוף הפעולה האמור, אופן ביצוע הגיוס והלחימה וסיום שיתוף הפעולה בין היהודים לבין הצבא הבריטי. על-מנת להבין את מעורבות הנשים בצבא הבריטי, אשתמש בין היתר בספרו של חזן (2015) - *מהפכת הענווה: אישה ורובה בארץ ישראל, 1907-1945*, המקדיש פרק חשוב בספרו אודות מעורבותן של נשים

יהודיות בהגנה על ארץ ישראל, כולל בין היתר מעורבותן בצבא הבריטי. למשל תהליך הגיוס, דילמות בגיוס הנשים לצבא הבריטי והתפקידים שבהן עסקו הנשים בצבא הבריטי. כמו כן אשתמש במחקר של גולני ורייך, (2008) - *בין שליחות למנדות: המפגש בין בנות הישוב לבין לובשי המדים מהצבא הבריטי 1940-1948*. מחקר זה התמקד בכלל מערכת היחסים בין הנשים היהודיות לבין הצבא הבריטי. מערכת יחסים זו כללה בין היתר הן את גיוס הנשים לצבא, מפגשים במסגרת אזרחית, ואף קשרי נישואין. השימוש במקורות אלו ואחרים יאפשר לשרטט תמונה נרחבת אודות נוכחות הצבא הבריטי ובעיקר כלפי המעורבות של נשים יהודיות בצבא הבריטי בתקופת מלחמת העולם השנייה.

העבודה הנוכחית תחולק לשלושה פרקים מרכזים שיאפשרו להציג תשובה ותובנות לשאלת המחקר. הפרק הראשון יתאר את מעמדן החברתי של הנשים בחברה, פוליטיקה ובענפי התעסוקה בישוב העברי. הפרק השני יתמקד בנוכחות הצבא הבריטי החל מהגעת הבריטים במלחמת העולם הראשונה ועד לעצמאות מדינת ישראל בשנת 1948. פרק זה יציג תמונה כללית כלפי מבנה ופעילות הצבא הבריטי. הפרק השלישי יתאר את המאבק אודות גיוס הנשים לצבא הבריטי. פרק זה יתמקד בעיקר בשני ממדים: השיח האם היה ראוי להתגייס לצבא הבריטי שעייב את הקמת הלאום היהודי, והאם לנשים היה בכלל מקום בצבא הבריטי. הפרק הרביעי בעבודה יתמקד במעורבות והתפקידים של הנשים היהודיות בצבא הבריטי. הפרק יציג תחילה נתונים כלליים וסטטיסטיים אודות מאפייני המתגייסות ולאחר מכן את התפקידים השונים של הנשים בצבא הבריטי. בסוף העבודה אציג סיכום ומסקנות.

מעמדן החברתי של הנשים בישוב העברי

מטרת הפרק היא להציג את מעמדן החברתי של הנשים היהודיות בישוב העברי. הפרק יתאר את המעמד החברתי, תפיסות פטריארכליות - אם היו, ואופן ההשתלבות הנשים בחברה, בפוליטיקה ובענפי המשק השונים. הפרק יאפשר לקורא להבין מאוחר יותר את האופן שבו התפקיד של הנשים בצבא הבריטי תאם או היה שונה היחס למעמדן החברתי בישוב העברי, ומתוך כך להבין את אופן ההשתלבות של הנשים בצבא הבריטי והתפקידים שהוצעו להן.

אחת הטענות השגורות היא כי בראשית המאה ה-20 מעמדן הנשים בישוב העברי היה משני לכל סוגיה, ביחס לגברים, ביחס לרעיון הציוני, ביחס לדרישות הביטחון ביחס לצרכי כלכלה ועוד. האישה בניגוד לגבר העברי, תמיד נדחקה הצידה לטובת הגשמת צרכים קולקטיביים וחברתיים לכאורה חשובים יותר. משפחה, תפקידים מקצועיים מסורתיים כמו ניהול משרד, עבודה במטבח, ניהול משק בית, וגידול המשפחה, תמיד נקשרו עם תפקידן של הנשים. גם כאשר נשים הביעו נכונות וגילו יוזמה ורוח התנדבות לתרום יותר מעבר לתפקידן המסורתי, הישוב העברי לא בהכרח הסכים לקבל את רוח היוזמה והרצון של האישה לשפר את מעמדה (חזן, 2015, ע' 25).

למשל כאשר נשים ביקשו להתנדב לתפקידי לחימה בארגון השומר (ארגון הגנה יהודי שהוקם בראשית המאה-20 וסיים את תפקידו עם הגעת הבריטים לארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה והקמת ארגון ההגנה בהסכמת הבריטים) הנשים לא זכו במהרה לתפקידי לחימה והגנה. בעוד שהנשים ביקשו לפתח את המושג "נשים שומרות" הרי שהמציאות פיתחה את המושג "נשות השומרים". בעוד שהגברים שמרו על הישוב העברי הנשים מילאו את התפקידים המגדריים שהוטלו עליהן כדוגמת ניהול משק הבית וגידול המשפחה. על-מנת שנשים יוכלו לקחת חלק בתפקידי ההגנה, הן נדרשו להילחם על כך ולהוכיח כי הן ראויות לתפקידי שמירה והגנה (חזן, 2015, ע' 25).

חיי המשפחה היוו סממן בולט בהצגת מעמדן החברתי של הנשים בישוב העברי הן לפני תקופת המנדט הבריטי והן במהלכו. הרוב המכריע של הנשים היהודיות (95%) היו כבר נשואות עד גיל 40, ונישואין והקמת משפחה היו כמעט ערכים זהים. כלומר הבאת ילד לעולם נקשרה במידה מכרעת עם נישואין, והרעיון של אם חד-הורית מרצון חופשי היה חריג במיוחד בנוף הישוב העברי. מעמדן של הנשים במשפחה היה שני לבעל ובמצב זה זכויות הנשים היו חסרות. למשל הזכות לגירושין הייתה זכותו של הבעל לגרש את אשתו ולא להיפך; הסיבות לכך היו בעיקר סיבות דתיות, שכן הממסד הדתי אורתודוקסי חדר, ניהל ושלט בתחום ניהול חיי המשפחה. מאפייני התפקידים במשפחה חולקו לפי תפיסות פטריארכליות מובהקות לפיהן על הנשים היה לעסוק בניהול וטיפול משק הבית, לשרת את בני זוגן ולהתמסר לגידול הילדים (שילה, כתבן והלפרין-קדרי, 2010, עמ' 32-33).

אף על פי כן, למרות כי נשים נקשרו עם תפקיד ניהול משק הבית, האפשרות לצאת לשוק העבודה לא נמנעה מהן, אך מפאת המבנה הפטריארכלי של הישוב העברי בתקופת המנדט, מרבית הנשים עסקו בתפקידים מגדירים מובהקים כמו טקסטיל, הלבשה, הדפסה, פקידות, חקלאות ומזון. מקצועות אחרים התאפיינו בייצוג נמוך יחסית של נשים כמו ענפי מוצרי חשמל וכימיה וכן היו ענפים שבהם מיקומן של הנשים היה נדיר בהחלט כמו ענפי המכונות, עץ, עור ומתכות. שכרן של הנשים היה נמוך מזה של הגברים, גם כאשר אלה הועסקו באותן תעשיות. למשל פועל בתעשיית המזון הרוויח 290 לירות ארץ-ישראליות ואילו אישה הרוויחה קצת יותר מ-200. בתחום ההלבשה 480 אל מול 300 בהתאמה; הדפסה 310 מול 210 בהתאמה. חשוב לציין כי פערי השכר התקיימו גם במגזרים ציבוריים כמו תעשיות קיבוציות, ותעשיות תחת פיקוח